Зарубей Вікторія, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6690-967X

Хізанов Олексій, курсант 4-го курсу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна, ORCID: https://orcid.org/0009-0009-5118-8879

Ящур Павло, курсант 4-го курсу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна, ORCID: https://orcid.org/0009-0002-7364-976X

Zarubei Viktoriia, Candidate of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Criminal Procedure, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6690-967X

Khizanov Oleksii, 4th-year cadet, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, ORCID: https://orcid.org/0009-0009-5118-8879

Yashchur Pavlo, 4th-year cadet, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine**,** ORCID: https://orcid.org/0009-0002-7364-976X

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION AS A PROCEDURAL MEANS OF BRINGING PERPETRATORS OF CRIMES AGAINST THE FOUNDATIONS OF UKRAINE'S NATIONAL SECURITY TO CRIMINAL LIABILITY

Анотація. У статті досліджено особливості здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти

основ національної безпеки України. Особливу увагу приділено кримінальним провадженням стосовно підозрюваних, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованих територіях України або на території держави-агресора. Розглянуто законодавчі підстави проведення спеціального досудового розслідування, порядок отримання дозволу слідчого судді та гарантії забезпечення процесуальних прав підозрюваного. Проаналізовано законодавчі зміни, пов'язані із запровадженням кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність і пособництво державі-агресору, а також судову практику Верховного Суду щодо належного повідомлення підозрюваного, обов'язкової участі захисника та оцінки доказів, отриманих за відсутності особи. Використано статистичні дані Державного бюро розслідувань, які відображають масштаби розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. Визначено значення спеціального досудового розслідування для забезпечення кримінальної відповідальності осіб із дотриманням установлених законом процесуальних гарантій.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, злочини проти основ національної безпеки, кримінальне провадження, воєнний стан, провадження in absentia, право на захист, Верховний Суд, кримінальна відповідальність.

Abstract. The article examines the peculiarities of special pre-trial investigation in criminal proceedings concerning crimes against the foundations of Ukraine's national security. Particular attention is paid to criminal proceedings involving suspects who evade criminal liability while staying in temporarily occupied territories of Ukraine or in the territory of the aggressor state. The study analyses the legal grounds for conducting special pre-trial investigations, the procedure for obtaining judicial authorisation, and the guarantees of suspects' procedural rights. The article examines legislative amendments concerning collaboration activities and assistance to the aggressor state, as well as the practice of the Supreme Court of Ukraine regarding

notification of suspects, mandatory participation of defence counsel, and the admissibility of evidence obtained during investigations conducted in the absence of suspects. Statistical data from the State Bureau of Investigation are used to demonstrate the scale of criminal proceedings concerning crimes against national security. The article establishes the significance of special pre-trial investigation for ensuring criminal accountability while maintaining the procedural guarantees established by Ukrainian legislation.

Keywords: special pre-trial investigation, crimes against national security, criminal proceedings, martial law, in absentia proceedings, right to defence, Supreme Court, criminal liability.

Постановка проблеми

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України значно збільшилася кількість кримінальних проваджень щодо державної зради, колабораційної діяльності та інших злочинів проти основ національної безпеки України. Особливістю розслідування частини таких правопорушень є те, що підозрювані перебувають на тимчасово окупованих територіях України або на території держави-агресора, що унеможливлює їхню безпосередню участь у процесуальних діях. Масштаби цієї проблеми підтверджують офіційні дані Державного бюро розслідувань, яке від початку повномасштабного вторгнення здійснювало розслідування понад 3 тис. кримінальних проваджень щодо злочинів проти національної безпеки, з яких 2027 стосувалися державної зради, 827 – колабораційної діяльності, а 55 – пособництва державі-агресору. Станом на вересень 2026 року в межах цих проваджень 532 особи було оголошено в розшук, а до суду скеровано 1562 обвинувальні акти [1]. За таких обставин відсутність підозрюваного не повинна унеможливлювати проведення досудового розслідування та подальший судовий розгляд. Саме для таких випадків Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає спеціальне досудове

розслідування (in absentia), яке відповідно до статті 297-1 здійснюється на підставі ухвали слідчого судді щодо визначених законом кримінальних правопорушень за відсутності підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду за встановлених законом умов [2]. Застосування такого порядку дозволяє продовжувати кримінальне провадження, водночас зберігаючи передбачені законом гарантії права підозрюваного на захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання здійснення спеціального досудового розслідування, повідомлення підозрюваного та забезпечення права на захист розглядаються у кримінальному процесуальному законодавстві України та практиці Верховного Суду [2; 5–8]. Окремі положення процедури змінювалися разом із запровадженням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору [3; 4]. Практичне застосування цих положень відображено в рішеннях Верховного Суду 2023–2026 років, у яких оцінювалися дотримання порядку повідомлення особи, участь захисника та достатність доказів для ухвалення обвинувального вироку за відсутності обвинуваченого [5–8].

Мета статті

Метою статті є дослідження особливостей застосування спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки України з урахуванням законодавчих підстав його проведення, процесуальних гарантій підозрюваного та практики Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу дослідження

Спеціальне досудове розслідування може проводитися не щодо будь-якого кримінального правопорушення, а лише у випадках, прямо передбачених кримінальним процесуальним законодавством. До них належать, зокрема, державна зрада, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору та інші

правопорушення, зазначені в частині другій статті 297-1 Кримінального процесуального кодексу України [2]. Перелік таких правопорушень розширювався разом зі змінами кримінального законодавства. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року до Кримінального кодексу України було включено статтю 111-1, а відповідні зміни внесено і до статті 297-1 Кримінального процесуального кодексу України [3]. У квітні 2022 року аналогічну можливість передбачили для розслідування пособництва державі-агресору за статтею 111-2 Кримінального кодексу України [4]. Водночас застосування спеціального порядку пов'язане не лише з кваліфікацією діяння, а й з установленими обставинами відсутності підозрюваного. Зокрема, закон передбачає його проведення щодо повнолітньої особи, яка переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України або на території держави-агресора з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошена в міжнародний розшук. Тому перебування підозрюваного за межами підконтрольної Україні території саме по собі не означає автоматичного переходу до спеціального досудового розслідування.

Для отримання дозволу на спеціальне досудове розслідування сторона обвинувачення повинна підтвердити наявність передбачених законом підстав для його проведення. З цією метою слідчий збирає відомості про перебування підозрюваного на тимчасово окупованій території України або території держави-агресора, а також матеріали, що підтверджують його належний виклик та неявку без поважних причин. Відповідно до статті 297-2 Кримінального процесуального кодексу України слідчий за погодженням із прокурором або прокурор самостійно звертається до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування [2]. У ньому зазначаються обставини кримінального правопорушення, відомості, що підтверджують обґрунтованість

підозри, та обставини переховування особи від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Під час розгляду клопотання слідчий суддя перевіряє наявність законних підстав для проведення розслідування за відсутності підозрюваного та достатність доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Якщо сторона обвинувачення не доведе відповідних обставин, у задоволенні клопотання відмовляється.

Після отримання дозволу на спеціальне досудове розслідування окремим питанням залишається належне повідомлення підозрюваного про процесуальні дії, оскільки звичайний порядок вручення документів не завжди може бути застосований до особи, яка перебуває на тимчасово окупованій території або території держави-агресора. Частиною першою статті 297-5 Кримінального процесуального кодексу України передбачено надсилання повісток за останнім відомим місцем проживання чи перебування підозрюваного та їх обов'язкове опублікування в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження і на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора [2]. Питання дотримання цього порядку неодноразово розглядалося Верховним Судом. Зокрема, у постанові від 25 січня 2023 року у справі № 225/1957/21 щодо державної зради та сприяння діяльності терористичної організації Верховний Суд визнав законним проведення спеціального кримінального провадження, під час якого повідомлення про процесуальні дії публікувалися у визначеному законом порядку, а додатково направлялися на електронну пошту особи [5]. У постанові від 25 вересня 2025 року у справі № 686/6227/23, яка стосувалася посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, Верховний Суд уточнив, що додаткові способи інформування можуть застосовуватися за наявності такої можливості, однак їх невикористання саме по собі не є порушенням, при цьому належність повідомлення підозрюваного визначається насамперед дотриманням установленого кримінальним процесуальним законодавством порядку його виклику [6].

Поряд із повідомленням підозрюваного під час спеціального досудового розслідування забезпечується обов'язкова участь захисника, який представляє інтереси особи за її відсутності. Відповідно до пункту 8 частини другої статті 52 Кримінального процесуального кодексу України участь захисника в такому провадженні є обов'язковою, а копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються його захиснику [2]. Водночас адвокат не завжди має можливість безпосередньо спілкуватися з підозрюваним та узгоджувати з ним правову позицію. Це питання було розглянуто Верховним Судом у постанові від 27 січня 2026 року у справі № 186/650/22 щодо колабораційної діяльності, передбаченої частиною сьомою статті 111-1 Кримінального кодексу України. Захисник оскаржував судові рішення, посилаючись, зокрема, на порушення права на захист через відсутність можливості з'ясувати позицію засудженої, яка перебувала на тимчасово окупованій території. Верховний Суд зазначив, що в умовах спеціального кримінального провадження адвокат може самостійно представляти позицію сторони захисту, а відсутність безпосереднього узгодження з обвинуваченою не свідчить сама по собі про порушення її процесуальних прав [7]. Водночас участь захисника не обмежується формальною присутністю під час процесуальних дій, оскільки він має можливість ознайомлюватися з матеріалами провадження, подавати клопотання, оскаржувати процесуальні рішення та використовувати інші передбачені законом засоби захисту.

Проведення розслідування за відсутності підозрюваного не змінює загальних правил доказування, однак у провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки частина доказової інформації може перебувати на тимчасово окупованих територіях або в розпорядженні установ, створених окупаційною адміністрацією. Через це слідчі використовують відомості з відкритих інтернет-ресурсів, електронні документи, відеозаписи, показання свідків та інші матеріали, які дозволяють встановити конкретні дії особи.

Прикладом є постанова Верховного Суду від 24 лютого 2026 року у справі № 569/16153/23 щодо пособництва державі-агресору, передбаченого частиною першою статті 111-2 Кримінального кодексу України. У цьому провадженні особу заочно засуджено до 11 років позбавлення волі за сприяння діяльності окупаційної адміністрації на території Херсонської області. Під час судового розгляду досліджувалися протоколи огляду інтернет-ресурсів, відомості про діяльність установ на тимчасово окупованій території, показання свідків та результати пред'явлення особи для впізнання за фотознімками. Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про доведеність винуватості засудженого на підставі сукупності належних і допустимих доказів та залишив судові рішення без змін [8]. Розгляд цієї справи показує, що навіть за відсутності підозрюваного під час розслідування можуть бути отримані відомості, достатні для встановлення обставин кримінального правопорушення, за умови їх належного процесуального оформлення та подальшої перевірки судом.

Завершення спеціального досудового розслідування дозволяє передати обвинувальний акт до суду, однак подальший розгляд справи за відсутності обвинуваченого здійснюється за окремим процесуальним рішенням. Відповідно до частини третьої статті 323 Кримінального процесуального кодексу України спеціальне судове провадження проводиться на підставі ухвали суду за наявності передбачених законом обставин [2]. Такий порядок застосовувався, зокрема, у справі № 569/16153/23, де дозвіл на спеціальне досудове розслідування було надано ухвалою слідчого судді від 14 серпня 2023 року, а спеціальне судове провадження призначено окремою ухвалою від 9 квітня 2024 року [8]. Це дозволяє розмежувати дві стадії кримінального провадження, під час яких перевіряється законність здійснення відповідних процесуальних дій за відсутності особи. При цьому засуджений не позбавляється права оскаржити ухвалений вирок, а за наявності поважних причин пропуску строку апеляційного оскарження може порушувати питання про його поновлення[9, с.258-260]. Таким

чином, спеціальне досудове розслідування дозволяє довести кримінальне провадження до судового розгляду, а дотримання встановлених процесуальних гарантій забезпечує законність його подальшого здійснення.

Висновки

Отже, спеціальне досудове розслідування дозволяє здійснювати кримінальне провадження щодо злочинів проти основ національної безпеки України навіть у випадках, коли підозрювані переховуються на тимчасово окупованих територіях або території держави-агресора. Його застосування пов’язане з підтвердженням установлених законом підстав для проведення розслідування за відсутності особи, належним повідомленням підозрюваного, обов’язковою участю захисника та збиранням доказів у визначеному кримінальним процесуальним законодавством порядку. Судова практика Верховного Суду підтверджує, що дотримання цих умов дозволяє завершувати кримінальні провадження та ухвалювати законні судові рішення за відсутності обвинуваченого, зберігаючи передбачені законом гарантії його процесуальних прав.

Список використаних джерел

1. ДБР розслідує понад 3 тисячі проваджень про держзраду і співпрацю з ворогом (ІНФОГРАФІКА). Державне бюро розслідувань. 01 верес. 2026 р. URL: https://dbr.gov.ua/news/dbr-rozslidue-ponad-3-tisyachi-provadzhen-pro-derzhzradu-i-spivpracyu-z-vorogom (дата звернення: 12.10.2026).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 12.10.2026).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03 берез. 2022 р. № 2108-IX. База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20 (дата звернення: 12.10.2026).

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2198-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20 (дата звернення: 12.10.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 25 січ. 2023 р. у справі № 225/1957/21, провадження № 51-2566км21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126 (дата звернення: 12.10.2026).

6. Постанова Верховного Суду від 25 верес. 2025 р. у справі № 686/6227/23, провадження № 51-2475км25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130644070 (дата звернення: 12.10.2026).

7. Постанова Верховного Суду від 27 січ. 2026 р. у справі № 186/650/22, провадження № 51-3289км25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133719639 (дата звернення: 12.10.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 24 лют. 2026 р. у справі № 569/16153/23, провадження № 51-3229км25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134688390 (дата звернення: 12.10.2026).

9. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.

References

1. DBR rozsliduie ponad 3 tysiachi provadzhen pro derzhzradu i spivpratsiu z vorohom [The State Bureau of Investigation investigates more than 3,000 criminal proceedings concerning high treason and cooperation with the enemy]. State Bureau of Investigation. 1 September 2026. URL: https://dbr.gov.ua/news/dbr-rozslidue-ponad-3-tisyachi-provadzhen-pro-derzhzradu-i-spivpracyu-z-vorogom (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Code of Ukraine No. 4651-VI of 13 April 2012. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Establishing Criminal Liability for Collaboration Activities]: Law of Ukraine No. 2108-IX of 3 March 2022. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist ta osoblyvostei zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv za vchynennia zlochyniv proty osnov natsionalnoi ta hromadskoi bezpeky [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine Concerning Liability for Collaboration Activities and Preventive Measures for Crimes against National and Public Security]: Law of Ukraine No. 2198-IX of 14 April 2022. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 25 sichnia 2023 roku u spravi No. 225/1957/21 [Resolution of the Supreme Court of 25 January 2023 in case No. 225/1957/21], proceeding No. 51-2566km21. Unified State Register of Court

Decisions. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

6. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 25 veresnia 2025 roku u spravi No. 686/6227/23 [Resolution of the Supreme Court of 25 September 2025 in case No. 686/6227/23], proceeding No. 51-2475km25. Unified State Register of Court Decisions. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130644070 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 27 sichnia 2026 roku u spravi No. 186/650/22 [Resolution of the Supreme Court of 27 January 2026 in case No. 186/650/22], proceeding No. 51-3289km25. Unified State Register of Court Decisions. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133719639 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 24 liutoho 2026 roku u spravi No. 569/16153/23 [Resolution of the Supreme Court of 24 February 2026 in case No. 569/16153/23], proceeding No. 51-3229km25. Unified State Register of Court Decisions. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134688390 (accessed: 12.10.2026). [in Ukrainian].

9. Tymchyshyn A. M. Spetsialni znannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Special Knowledge in the Criminal Procedure of Ukraine]: monograph. Odesa: Yurydyka Publishing House, 2023. 362 p. [in Ukrainian].